



Modeling the Digital Identity Health of Iranian Students with an Emphasis on Educational Practices: Core Dimensions and Behavioral Signs

Vahid Zeraati¹, Ramin Tabarraei², Alireza Fazeli³

1. Department of Psychology, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.
2. **(Corresponding Author):** PhD graduate. Department of Psychology, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran. Email: ra.tabarraei@iaui.ac.ir
3. Bachelor PhD graduate, Department of Psychology, Literature and Humanities School, University of Qom, Qom, Iran.

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article Received Date: 20 December 2025 Accepted Date: 16 February 2026 Keywords: Digital Health, Adolescent, Behavioral Indicators, Educational Implications, Cyberspace, Identity Iranian	Background and Aims: student life is sensitive period for identity formation, and cyberspace has transformed the process of identity formation as a new platform. Despite the widespread use of social networks, no indigenous theoretical framework has been developed to determine digital identity health indicators. The present study aimed to model the digital identity health of Iranian students. Method: This study was conducted with the aim of exploratory modeling of Iranian students' digital identity health based on the perspectives of experts. Data were collected through semi-structured interviews with 10 experts in the relevant field who were selected through purposive sampling with maximum diversity. Lincoln and Guba criteria were used to ensure reliability, and Cohen's kappa coefficient (0.865) was used to measure coding reliability. Findings: In-depth data analysis led to the extraction of 47 primary codes, 6 sub-themes, and 2 main themes. The first main theme, "Core dimensions of digital identity health," included five dimensions of digital identity coherence, digital identity continuity, authenticity and autonomy, online-offline balance, and digital critical reflection. The second main theme, "Behavioral signs of identity health," included four signs of stable patterns of self-representation, response to rejection and negative feedback, quality of digital silence, and management of boundaries and privacy. Conclusion: The results showed that the digital identity health of Iranian students is a multidimensional and dynamic construct that is formed from the interaction of core dimensions and behavioral signs. The presented exploratory model, with an emphasis on educational applications, can be a basis for designing media literacy programs in schools, empowering families for conscious monitoring, and formulating support policies based on student empowerment.
Cite this article: Zeraati, V., Tabarraei, R., Fazeli, A. (2026). Modeling the Digital Identity Health of Iranian Students with an Emphasis on Educational Practices: Core Dimensions and Behavioral Signs. <i>Research Strategies in Educational Sciences</i>, 3(4), 77-93. DOI: 10.22034/jrses.2026.584938.1128	
	
Extended abstract Introduction Adolescence and the schooling years represent a critical period for identity formation, a process that has been fundamentally transformed by cyberspace as a novel platform. Within the Iranian cultural context,	



this transformation is particularly pronounced due to the high penetration rates of the internet and smartphones among students. Despite the widespread use of social networks, a localized theoretical framework for determining the indicators of digital identity health has yet to be developed. Consequently, the present study was conducted to model the digital identity health of Iranian students.

Methods

This study employed a qualitative approach utilizing thematic analysis. Data were collected through semi-structured interviews with ten experts in the relevant field, selected via purposive sampling to achieve maximum variation. To ensure trustworthiness, Lincoln and Guba's criteria were applied, and Cohen's Kappa coefficient ($\kappa = 0.865$) was utilized to assess the inter-rater reliability of the coding process.

Results

Deep analysis of the data resulted in the identification of 47 initial codes, 6 subthemes, and 2 overarching themes. The first overarching theme, "Core Dimensions of Digital Identity Health," comprised five dimensions: digital identity coherence, digital identity continuity, authenticity and autonomy, online–offline balance, and critical digital reflexivity. The second overarching theme, "Behavioral Indicators of Digital Identity Health," encompassed four indicators: stable patterns of self-presentation, responses to rejection and negative feedback, the quality of digital silence, and the management of boundaries and privacy.

Based on the findings of the thematic analysis, a conceptual model of digital identity health among Iranian students was developed with a particular emphasis on its educational applications. In this model, digital identity health is conceptualized as the central construct emerging from the interaction of two primary components. The first component, the core dimensions of digital identity health, defines the conceptual nature of the construct and includes digital identity coherence, digital identity continuity, authenticity and autonomy, online–offline balance, and critical digital reflexivity. The second component, the behavioral indicators of digital identity health, represents the observable and measurable manifestations of these dimensions through stable patterns of self-presentation, responses to negative feedback, the quality of digital silence, and the management of personal boundaries and privacy.

The proposed model suggests that digital identity health is a dynamic, multidimensional construct whose underlying dimensions can be assessed through observable behavioral indicators. Furthermore, the model provides a theoretically grounded framework for the design, implementation, and evaluation of educational interventions across three interconnected levels: schools, families, and educational policymaking.

Conclusion

The findings indicate that digital identity health among Iranian students is a dynamic and multidimensional construct that emerges from the interaction between its core dimensions and behavioral indicators. The proposed model, with its emphasis on educational applications, provides a theoretically grounded framework for the development of school-based media literacy programs, the empowerment of families to engage in informed guidance and supervision, and the formulation of supportive educational policies aimed at strengthening students' digital competencies and well-being.

Drawing on the findings of this study, several educational implications can be identified across the levels of schools, families, and educational policy.

At the school level, the prominence of critical digital reflexivity highlights the need to integrate critical digital and media literacy into the school curriculum. In addition, the identified behavioral indicators underscore the importance of equipping school counselors and educational staff with the knowledge and skills to recognize early signs of unhealthy digital identity development—such as excessive dependence on social approval (e.g., "likes"), inability to disengage from digital environments, and pronounced discrepancies between online and offline identities—and to implement timely preventive and supportive interventions.

At the family level, the dimensions of authenticity and autonomy, together with students' responses to rejection and negative online feedback, emphasize the importance of educating parents to adopt informed guidance rather than restrictive control. Parents should be encouraged to maintain open and supportive communication with their children regarding their online experiences and to recognize that the quality of digital engagement—including the nature of online content, motivations for use, and patterns of social interaction—is more influential than screen time alone. Furthermore, in light of the online–offline balance dimension, parents should be supported in helping adolescents establish healthy and sustainable routines that promote balance between digital participation and offline activities.

At the policy level, the findings suggest that educational and digital governance strategies should prioritize student empowerment rather than relying primarily on restrictive approaches. Consistent with the dimension of critical digital reflexivity and the broader contextual challenges identified in this study, policymakers should invest in the development of culturally relevant digital content, strengthen national digital and media literacy initiatives, and establish regulatory frameworks that promote greater



transparency and accountability in the algorithms used by social media platforms. Such policies can foster safer and more developmentally supportive digital environments while enhancing students' capacity for informed, autonomous, and responsible participation in the digital world.

Ethical considerations

Following the ethics of research

The ethical principles, honesty, and trustworthiness have been observed in this research. All participants gave their verbal consent to participate in the study and were assured of confidentiality.

Financial sponsor

This study did not have a financial sponsor and the costs were covered by the authors.

Authors' contribution

All authors participated in the design, implementation, and writing of this study.

Conflict of interest

There is no conflict of interest between the authors and the Quarterly Journal of Research Strategies in Educational Sciences.



مدل‌پردازی سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموزان ایرانی با تأکید بر کاربردهای تربیتی: ابعاد هسته و نشانه‌های رفتاری

وحید زراعتی^۱، رامین تهرانی^{۲*}، علیرضا فاضلی^۳

۱. گروه روانشناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران.

۲. نویسنده مسئول: گروه روانشناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. رایانامه: ra.tabarraei@iau.ac.ir

۳. گروه روانشناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۷ کلیدواژه‌ها: سلامت هویت دیجیتال، دانش‌آموز ایرانی، نشانه‌های رفتاری، کاربردهای تربیتی، فضای مجازی.	زمینه و هدف: نوجوانی و دوره دانش‌آموزی دوره حساس شکل‌گیری هویت بوده و فضای مجازی به عنوان بستری نوین فرآیند هویت‌یابی را دگرگون ساخته است. با وجود گستردگی استفاده از شبکه‌های اجتماعی، تاکنون چارچوب نظری بومی برای تعیین شاخص‌های سلامت هویت دیجیتال تدوین نشده است. پژوهش حاضر با هدف مدل‌پردازی اکتشافی سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموز ایرانی مبتنی بر دیدگاه خبرگان انجام شد. روش: این مطالعه با رویکرد کیفی و با استفاده از تحلیل مضمون انجام گرفت. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۰ نفر از خبرگان حوزه مرتبط که به روش نمونه‌گیری هدفمند با حداکثر تنوع انتخاب شدند، گردآوری گردید. برای تأمین قابلیت اعتماد از معیارهای لینکلن و گوبا و برای سنجش پایایی کدگذاری از ضریب کاپای کوهن (۰.۸۶۵) استفاده شد. یافته‌ها: تحلیل عمیق داده‌ها منجر به استخراج ۴۷ کد اولیه، ۶ تم فرعی و ۲ تم اصلی شد. تم اصلی اول «ابعاد هسته سلامت هویت دیجیتال» شامل پنج بعد انسجام هویت دیجیتال، تداوم هویت دیجیتال، اصالت و خودمختاری، تعادل برخط-غیربرخط و بازاندیشی انتقادی دیجیتال بود. تم اصلی دوم «نشانه‌های رفتاری سلامت هویت» شامل چهار نشانه الگوهای پایدار خودبازنمایی، واکنش به طرد و بازخورد منفی، کیفیت سکوت دیجیتال و مدیریت مرزها و حریم خصوصی بود. نتیجه‌گیری:، نتایج حاصل نشان داد که سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموز ایرانی سازه‌ای چندبعدی و پویاست که از تعامل ابعاد هسته و نشانه‌های رفتاری شکل می‌گیرد. مدل اکتشافی ارائه شده با تأکید بر کاربردهای تربیتی می‌تواند مبنایی برای طراحی برنامه‌های سواد رسانه‌ای در مدارس، توانمندسازی خانواده‌ها برای نظارت آگاهانه و تدوین سیاست‌های حمایتی مبتنی بر توانمندسازی دانش‌آموزان قرار گیرد.
استناد به این مقاله: زراعتی، و؛ تهرانی، ر؛ فاضلی، ع. (۱۴۰۴). مدل‌پردازی سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموزان ایرانی با تأکید بر کاربردهای تربیتی: ابعاد هسته و نشانه‌های رفتاری. <i>راهبردهای پژوهش در علوم تربیتی</i>، ۳(۴)، ۹۳-۷۷. DOI: 10.22034/jrses.2026.584938.1128	



مقدمه

دوران نوجوانی به عنوان یکی از حساسترین و تعیین کننده ترین مراحل تحول انسان، همواره در کانون توجه روانشناسی رشد قرار داشته است. در این دوره انتقالی بین کودکی و بزرگسالی، دانش آموز با تغییرات سریع جسمانی، شناختی و اجتماعی مواجه می شود و تکلیف محوری رشد وی، شکل گیری و تثبیت هویت است (اریکسون، ۱۹۶۸). اریکسون نوجوانی را مرحله «هویت در برابر سردرگمی نقش» معرفی کرد و معتقد بود موفقیت در عبور از این بحران، پیش شرط احساس تداوم و انسجام درونی و زمینه ساز سلامت روان و سازگاری در بزرگسالی است. مارسیا^۲ (۱۹۶۶، ۱۹۸۹) این مفهوم را با معرفی دو بعد کاوش و تعهد عملیاتی کرد و چهار وضعیت هویتی (موفق، دیررس، زودرس و سردرگم) را ارائه داد که تا به امروز چارچوب غالب در مطالعات هویت دانش آموزان محسوب می شود. از منظر روایتی نیز هویت به عنوان داستان زندگی در حال تکاملی تعریف می شود که فرد برای تفسیر تجربیات گذشته، معنادهی به حال و تصویرسازی آینده خود می سازد (مک آدامز^۳، ۲۰۰۱؛ مک آدامز و مک لین^۴، ۲۰۱۳).

در جهان معاصر، این فرآیند رشدی سنتی با پدیده های نوظهور و فراگیر به نام فضای مجازی مواجه شده است. ظهور و گسترش سریع فناوری های دیجیتال و رسانه های اجتماعی، بافت تعاملی دانش آموزان را دگرگون و «واقعیتی ترکیبی» خلق نموده است که در آن فضاهای آنلاین و آفلاین به صورت درهم تنیده ای زندگی میکنند (گرانیک، ماریتا و شولتن، ۲۰۲۰). دانش آموز امروزی، به عنوان «بومی دیجیتال»، بخش عمده ای از تجربه «خود»، تعاملات اجتماعی و بازخوردهای هویتی را در محیط های دیجیتالی شکل می دهد (سوبرامانیام و اسماهل، ۲۰۱۱؛ والکنبورگ و پیوتروفسکی^۵، ۲۰۱۷). آمارها نشان می دهد که دانش آموزان در کشورهای مختلف، ساعات قابل توجهی از روز را به استفاده از دستگاه های همراه و تعامل در پلتفرم های آنلاین اختصاص می دهند (لنهارت، ۲۰۱۵؛ بانک جهانی، ۲۰۱۸). این فضاها به بستری قدرتمند برای کاوش هویت، خودافشایی، بازخورد اجتماعی و شکل گیری روایت های هویتی تبدیل شده اند (ترکل^۶، ۱۹۹۵؛ بوید^۷، ۲۰۱۴).

این تعامل گسترده، فرصت ها و تهدیدهای بی سابقه ای را برای سلامت هویت دانش آموزان به همراه آورده است. از یک سو، فضای مجازی می تواند بستری برای رشد روانی-اجتماعی، افزایش سرمایه اجتماعی، کاوش امن هویت و گسترش تعاملات فرافرهنگی باشد (آلن و همکاران، ۲۰۱۴؛ شاپیرو^۸ و مارگولین^۹، ۲۰۱۴).

از سوی دیگر، می تواند با تهدیدهایی مانند شکل گیری سبک زندگی ناسالم، تشدید رفتارهای پرخطر، آسیب های روانی مانند افسردگی و اضطراب و مواجهه با محتوای نامناسب همراه شود (کلی و همکاران، ۲۰۱۸؛ اوبرست و همکاران، ۲۰۱۷؛ اوجرز و جنسن^{۱۰}، ۲۰۲۰). تأثیر نهایی این فضا بر سلامت هویت، به شدت تحت تأثیر کیفیت استفاده، زمینه فرهنگی و عوامل فردی و بین فردی قرار دارد (گرانیک^{۱۱} و همکاران، ۲۰۲۰؛ سنکال، داریز و گرین^{۱۲}، ۲۰۲۳).

در بافت فرهنگی ایران، با توجه به نرخ بالای نفوذ اینترنت و گوشی های هوشمند در میان دانش آموزان (قروشی و همکاران، ۲۰۱۹؛ موسوی، ۲۰۲۰) و همزمانی این پدیده با ارزش ها و هنجارهای خاص فرهنگی-اجتماعی، واکاوی دقیق شاخص های سلامت هویت دانش آموز ایرانی در فضای مجازی از اهمیت دوچندانی برخوردار است. پژوهش های داخلی نشان داده اند که فضای مجازی می تواند به

¹ Erikson

² Marcia

³ McAdams

⁴ McLean

⁵ Valkenburg & Piotrowski

⁶ Turkle

⁷ Boyd

⁸ Shapiro

⁹ Margolin

¹ Oberst 0

¹ Odgers & Jensen 1

¹ Granic 2

¹ Senekal, Daries, & Green 3

شکل‌گیری هویت مدرن منجر شود (ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵)، اما در عین حال با چالش‌هایی مانند دوگانگی هویت واقعی و مجازی (دارینژاد، ۱۳۹۱)، وابستگی خودارزشمندی به بازخوردهای آنلاین (بابایی و همکاران، ۱۳۹۷) و کاهش تعهد به هویت ملی همراه است (فرج‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱). با این حال، ادبیات پژوهشی موجود غالباً بر همبستگی‌های ساده بین «زمان صفحه‌نمایش» و شاخص‌های سلامت روان متمرکز بوده و از درک عمیق فرآیندهای روانی-اجتماعی شکل‌گیری هویت دیجیتال بازمانده است (گرانیک و همکاران، ۲۰۲۰).

پژوهش حاضر با هدف مدل‌پردازی اکتشافی سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموز ایرانی مبتنی بر دیدگاه خبرگان با تأکید بر کاربردهای تربیتی و شناسایی ابعاد هسته و نشانه‌های رفتاری آن انجام شده است. این مدل اکتشافی می‌تواند مبنایی برای طراحی ابزارهای سنجش، برنامه‌های مداخله‌ای آموزشی-مشاوره‌ای و سیاست‌گذاری‌های حمایتی در حوزه دانش‌آموز و فضای مجازی در ایران فراهم آورد. بر این اساس، فقدان یک چارچوب نظری بومی و عملیاتی برای «سلامت هویت دیجیتال» در ایران به وضوح احساس می‌شود. سلامت هویت در اینجا نه صرفاً به معنای فقدان بحران، بلکه به معنای فرآیندی پویا تعریف می‌شود که در آن دانش‌آموز می‌تواند بین تجربیات آنلاین و آفلاین تعادل برقرار کند، با چالش‌های هویتی ناشی از فضای مجازی به صورت سازنده مواجه شود و به احساسی پایدار، منسجم، مثبت و کارآمد از خویش دست یابد. لذا، سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که ابعاد هسته و نشانه‌های رفتاری سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموز ایرانی از دیدگاه خبرگان کدامند و این مدل چه کاربردهای تربیتی برای نظام آموزشی و خانواده‌ها دارد؟

روش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شد. تحلیل مضمون به عنوان یک روش بنیادی در پژوهش کیفی، امکان شناسایی، تحلیل و گزارش مضمون‌ها را در درون داده‌های کیفی فراهم می‌آورد (براون و کلارک، ۲۰۰۶). انتخاب این روش به دلیل توانایی آن در استخراج نظام‌مند مفاهیم و مضامین از تجارب زیسته و دیدگاه‌های تخصصی مشارکت‌کنندگان بود.

مشارکت‌کنندگان

جامعه مشارکت‌کنندگان در این پژوهش شامل خبرگان حوزه‌های روانشناسی تربیتی، علوم ارتباطات، علوم اجتماعی و تربیت رسانه‌ای بودند. نمونه‌گیری به روش هدفمند با حداکثر تنوع انجام شد. با توجه به ماهیت اکتشافی پژوهش و هدف مدل‌پردازی مبتنی بر دیدگاه خبرگان، معیارهای ورود عبارت بودند از: داشتن مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد یا بالاتر در رشته‌های مرتبط، دارا بودن حداقل ۵ سال سابقه فعالیت پژوهشی، آموزشی یا مشاوره‌ای با دانش‌آموز، فضای مجازی یا هویت دیجیتال و اعلام تمایل آگاهانه برای مشارکت در پژوهش.

در مجموع ۱۰ نفر از خبرگان در این مطالعه شرکت کردند. تنوع تخصصی مشارکت‌کنندگان شامل حقوق و جنگ شناختی، علوم ارتباطات، علوم اجتماعی و مردم‌شناسی، علوم تربیتی، روانشناسی عمومی، مدیریت آموزشی، روانشناسی تربیتی و مدیریت راهبردی بود. پژوهش‌های پیشین نیز نشان داده‌اند که دیدگاه خبرگان می‌تواند مبنای مناسبی برای مدل‌پردازی در حوزه‌های نوپدید باشد. (شکرخواه و همکاران، ۱۳۹۹) سابقه فعالیت حرفه‌ای آنان بین ۱۰ تا ۳۰ سال متغیر بود. پس از انجام هشتمین مصاحبه، داده‌های گردآوری‌شده به نقطه‌ای از تکرار مفهومی رسیدند که در آن هیچ کد یا مضمون جدیدی فراتر از مضامین استخراج‌شده از مصاحبه‌های پیشین ظاهر نشد و محتوای مصاحبه‌ها عمدتاً شامل تأکید مجدد بر مفاهیم شناسایی‌شده بود. با این حال، برای اطمینان از اشباع کامل و پوشش حداکثری دیدگاه‌های ممکن، دو مصاحبه تکمیلی (نهم و دهم) نیز انجام شد که در آن‌ها نیز داده‌های جدیدی فراتر از چارچوب مفهومی شکل‌گرفته مشاهده نشد و صرفاً بر غنای توصیفی و عمق یافته‌های پیشین افزوده گردید.

ابزار گردآوری داده‌ها

داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شد. راهنمای مصاحبه بر اساس اهداف پژوهش و مرور ادبیات نظری تدوین گردید. سؤالات مصاحبه به صورت باز طراحی شده تا فضای کافی برای بیان تجربیات و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان فراهم شود. نمونه‌ای از سؤالات عبارت بودند از: «از نظر شما، دانش‌آموزی که در فضای مجازی هویت سالمی دارد، چه ویژگی‌هایی دارد؟»، «چه نشانه‌های رفتاری عینی می‌تواند نشان‌دهنده سلامت یا عدم سلامت هویت دیجیتال باشد؟» و «اگر بخواهید این مفهوم را به شاخص‌های قابل مشاهده تبدیل کنید، چه پیشنهادی دارید؟» مصاحبه‌ها در محیطی آرام و با کسب رضایت آگاهانه مشارکت‌کنندگان انجام شد. مدت زمان هر مصاحبه ۶۰ دقیقه بود و کلیه مصاحبه‌ها با اجازه ضبط و به صورت متن پیاده‌سازی شد.

روش تحلیل داده‌ها

تحلیل داده‌ها با استفاده از روش شش مرحله‌ای تحلیل مضمون براون و کلارک (۲۰۰۶) انجام گرفت. در مرحله اول، متن کامل مصاحبه‌ها چندین بار مطالعه شد تا پژوهشگر با عمق و غنای داده‌ها آشنا گردد. در مرحله دوم، کدگذاری اولیه منجر به استخراج ۴۷ کد اولیه گردید. در مرحله سوم، کدهای اولیه بر اساس شباهت معنایی و مفهومی در تم‌های فرعی دسته‌بندی شدند. مرحله چهارم به بازبینی تم‌ها اختصاص داشت که طی آن تم‌های فرعی در سطح بالاتری بررسی شدند، برخی تم‌ها به دلیل همپوشانی معنایی ادغام و برخی دیگر به دلیل عدم پشتیبانی کافی از داده‌ها حذف گردیدند. در مرحله پنجم، تعریف و نام‌گذاری نهایی تم‌ها انجام و در مرحله ششم، گزارش نهایی پژوهش با استفاده از نقل قول‌های مستقیم مشارکت‌کنندگان تدوین شد.

تأمین قابلیت اعتماد یافته‌ها

به منظور تضمین اعتمادپذیری یافته‌های پژوهش، معیارهای لینکلن و گوبا (۱۹۸۵) شامل تأییدپذیری، قابلیت‌های اطمینان، انتقال و اعتماد مورد توجه قرار گرفت. برای تأمین تأییدپذیری، از نقل قول‌های مستقیم در سراسر گزارش تحلیل استفاده و تمامی مراحل کدگذاری و تحلیل به صورت نظام‌مند ثبت و مستندسازی گردید. برای تأمین قابلیت اطمینان، اشباع نظری در مصاحبه هشتم حاصل و مصاحبه‌های نهم و دهم در جهت تأیید یافته‌های پیشین انجام گردید. برای تأمین قابلیت انتقال، شرح دقیق بافت مشارکت‌کنندگان شامل تخصص، سابقه فعالیت و حوزه کاری آنها ارائه شد. برای تأمین قابلیت اعتماد، فرایند تحلیل در شش مرحله براون و کلارک به صورت شفاف گزارش و بازبینی تم‌ها توسط دو پژوهشگر مجرب در حوزه روش‌شناسی تحقیق کیفی انجام گرفت. برای سنجش پایایی کدگذاری، ۲۰ درصد از مصاحبه‌ها (۲ مصاحبه) به صورت تصادفی انتخاب و توسط یک کدگذار دوم کدگذاری مجدد شد. ضریب توافق با استفاده از فرمول کاپای کوهن محاسبه گردید که مقدار ۰٫۸۶۵، به دست آمد که نشان‌دهنده پایایی بسیار بالای کدگذاری بود.

یافته‌ها

تحلیل عمیق متن مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون براون و کلارک (۲۰۰۶) منجر به شناسایی دو تم اصلی، شش تم فرعی و ۴۷ کد اولیه گردید. در ادامه، یافته‌ها در قالب ابعاد هسته سلامت هویت دیجیتال و نشانه‌های رفتاری سلامت هویت برابر جدول ۱ ارائه می‌شوند.

جدول ۱. فرآیند تحلیل مضمون - از کدهای باز تا تم‌های اصلی

ردیف	تم اصلی	تم فرعی	کد باز
۱	نشانه‌های رفتاری سلامت هویت	- الگوهای پایدار خودبازنمایی - واکنش به طرد و بازخورد منفی - کیفیت سکوت دیجیتال - مدیریت مرزها و حریم خصوصی	- ثبات در خودارائه‌گری در طول زمان - هماهنگی میان پلتفرم‌های مختلف - عدم تناقض در اطلاعات هویتی - حفظ خط روایت شخصی در فضای مجازی - بازنمایی ارزش‌های ثابت در موقعیت‌های مختلف - واکنش متناسب به کاهش لایک و فالوئر

• عدم تعمیم شکست برخط به خودپنداره کلی • مدیریت هیجانات منفی ناشی از کامنت‌های خصمانه • حفظ عزت‌نفس در مواجهه با نادیده‌گرفته شدن • بازیابی سریع پس از طرد گروهی در شبکه‌های اجتماعی • سکوت انتخابی و آگاهانه در فضای مجازی • تمایز سکوت سالم از سکوت اضطرابی • خودداری از واکنش هیجانی به تحریکات برخط • توانایی «نه» گفتن به دعوت‌های گروهی نامناسب • مدیریت زمان حضور و غیاب در شبکه‌های اجتماعی • آگاهی از ماندگاری اطلاعات در فضای مجازی • تنظیم سطح خودافشایی با مخاطبان مختلف • تشخیص هویت‌های جعلی و کاربران ناشناس • مدیریت ردپای دیجیتال و اطلاعات شخصی • حفظ حریم خصوصی در تعاملات آنلاین • پرهیز از افشای اطلاعات حساس			
• هماهنگی میان خود واقعی و خود مجازی • عدم دوگانگی شدید هویت برخط و غیربرخط • یکپارچگی نقش‌ها در پلتفرم‌های گوناگون • انسجام میان باورها و رفتارهای آنلاین • فقدان تناقض در هویت‌نمایی دیجیتال • همخوانی ارزش‌های برخط و آفلاین • حفظ حس پایدار از خود در طول زمان • عدم تغییر مکرر در هویت‌نمایی‌های اساسی • پیوستگی روایت شخصی در فضای مجازی • ثبات نسبی در ارزش‌ها و باورهای هویتی • توانایی بازتعریف آگاهانه هویت در طول زمان • بازنمایی خود بر اساس ترجیحات شخصی • مقاومت در برابر فشار همسالان برای تغییر هویت • عدم وابستگی به تأیید بیرونی در انتخاب محتوا • عاملیت در ساخت هویت دیجیتال • انگیزه درونی برای فعالیت در فضای مجازی • پرهیز از خودارائه‌گری صرفاً برای لایک و بازنشر • توانایی «نه» گفتن به هنجارهای الگوریتمی • جابه‌جایی بدون اضطراب میان برخط و غیربرخط • حفظ کارکردهای اساسی زندگی واقعی • عدم وابستگی افراطی به فضای مجازی • مشارکت مؤثر در فعالیت‌های حضوری • توانایی قطع اتصال بدون افت کارکرد • آگاهی از سازوکارهای پنهان پلتفرم‌ها (الگوریتم، اقتصاد توجه) • توانایی نقد و بررسی محتوای رسانه‌ای • بازتعریف آگاهانه نسبت خود با الگوریتم‌ها	• انسجام هویت دیجیتال • تداوم هویت دیجیتال • اصالت و خودمختاری • تعادل برخط-غیربرخط • بازاندیشی انتقادی دیجیتال	ابعاد هسته سلامت هویت دیجیتال	۲

سیر تبدیل کدها به تم‌ها (فرآیند تحلیل)

مرحله اول: کدگذاری باز

در این مرحله، متن مصاحبه‌ها به صورت خطبه خط و بندبند بررسی و ۴۷ کد اولیه استخراج گردید. این کدها، مفاهیم اولیه‌ای بودند که مستقیماً از داده‌های خام مصاحبه‌ها به دست آمدند.

مرحله دوم: شکل‌گیری تم‌های فرعی

پس از استخراج کدها، کدهای دارای شباهت معنایی و مفهومی در گروه‌های بزرگ‌تری دسته‌بندی شدند. این دسته‌بندی بر اساس هم‌پوشانی محتوایی، تکرارپذیری در مصاحبه‌های مختلف و ارتباط مفهومی صورت گرفت. برای مثال، کدهای ۱ تا ۵ که همگی به «ثبات در خودارائه‌گری» و «هماهنگی میان پلتفرم‌ها» اشاره داشتند، در تم فرعی «الگوهای پایدار خودبازنمایی» تجمیع شدند. این فرایند برای تمام ۴۷ کد انجام شد و در نهایت ۶ تم فرعی شکل گرفت:

الگوهای پایدار خودبازنمایی (۵ کد)

واکنش به طرد و بازخورد منفی (۵ کد)

کیفیت سکوت دیجیتال (۵ کد)

مدیریت مرزها و حریم خصوصی (۶ کد)

انسجام هویت دیجیتال (۶ کد)

تداوم هویت دیجیتال (۵ کد)

اصالت و خودمختاری (۶ کد)

تعادل برخط-غیربرخط (۵ کد)

بازاندیشی انتقادی دیجیتال (۳ کد)

مرحله سوم: شکل‌گیری تم‌های اصلی

در این مرحله، تم‌های فرعی بر اساس ارتباط مفهومی سطح بالاتر، در دو تم اصلی دسته‌بندی شدند. تم‌های فرعی که به مؤلفه‌های بنیادین و ساختاری سلامت هویت اشاره داشتند، تحت عنوان تم اصلی ابعاد هسته سلامت هویت دیجیتال (شامل انسجام، تداوم، اصالت و خودمختاری، تعادل برخط-غیربرخط و بازاندیشی انتقادی دیجیتال) قرار گرفتند. همچنین، تم‌های فرعی که به رفتارهای قابل مشاهده و عینی اشاره داشتند، تحت عنوان تم اصلی نشانه‌های رفتاری سلامت هویت (شامل الگوهای پایدار خودبازنمایی، واکنش به طرد و بازخورد منفی، کیفیت سکوت دیجیتال و مدیریت مرزها و حریم خصوصی) دسته‌بندی شدند.

نکته روش‌شناختی:

تم بازاندیشی انتقادی دیجیتال با وجود تعداد کدهای کمتر (۳ کد)، به دلیل اهمیت نظری و نقش فرایندی آن به عنوان مکانیزم تنظیم‌گر و پیونددهنده سایر ابعاد، به عنوان یک تم مجزا در ابعاد هسته حفظ شد. در بازبینی تم‌ها، مشخص شد که این تم نه تنها با سایر تم‌ها همپوشانی ندارد، بلکه به عنوان شرط لازم برای تحقق سایر ابعاد عمل می‌کند و بنابراین به عنوان یک مؤلفه مستقل و کلیدی باقی ماند.

تم اصلی یک: ابعاد هسته سلامت هویت دیجیتال

این تم به مؤلفه‌های بنیادین سازنده سلامت هویت در فضای مجازی اشاره دارد و شامل پنج بعد است که در ادامه تشریح می‌شوند.

بعد اول: انسجام هویت دیجیتال

انسجام هویت دیجیتال به میزان هماهنگی و همخوانی میان ابعاد مختلف خود دانش‌آموز در پلتفرم‌های گوناگون و همچنین هویت برخط و غیربرخط او اشاره دارد. این بعد از سوی اکثر مشارکت‌کنندگان به عنوان بنیادی‌ترین شاخص سلامت هویت معرفی شد. مشارکت‌کننده ۱ در این زمینه بیان کرد: وقتی از سلامت هویت دانش‌آموز در فضای مجازی سخن می‌گوییم، در نخست به انسجام هویتی اشاره داریم؛ یعنی میزان همخوانی و هماهنگی میان ابعاد مختلف خود دانش‌آموز در پلتفرم‌های گوناگون و نیز هویت برخط و غیربرخط او.

دانش‌آموزی که در اینستاگرام، پیام‌رسان‌ها و بازی‌های برخط نقش‌ها، ارزش‌ها و سبک‌های رفتاری کاملاً متناقضی از خود بروز می‌دهد، با خطر تکه‌تکه شدن هویت مواجه است.» مشارکت‌کننده ۲ نیز با تأکید بر مفهوم یکپارچگی هویتی خاطرنشان ساخت: یکپارچگی و انسجام هویتی یعنی فاصله بین هویت واقعی و هویت مجازی به حدی نباشد که دانش‌آموز در دو جهان کاملاً بی‌ارتباط زندگی کند.

بعد دوم: تداوم هویت دیجیتال

تداوم هویت دیجیتال به توانایی دانش‌آموز برای حفظ یک حس نسبتاً پایدار از خود در طول زمان اشاره دارد، به طوری که با وجود تغییرات سریع گرایش‌ها، الگوریتم‌ها و هنجارهای دیجیتال، بتواند یک روایت درونی پیوسته از خود حفظ کند. مشارکت‌کننده ۱ در تبیین این بعد گفت: تداوم هویتی یعنی توانایی دانش‌آموز برای حفظ یک حس نسبتاً پایدار از خود در طول زمان، با وجود تغییرات سریع گرایش‌ها، الگوریتم‌ها و هنجارهای دیجیتال. در فضای مجازی، دانش‌آموز ممکن است هر چند ماه یک بار تصویر، باور یا حتی ارزش‌های خود را صرفاً برای انطباق با موج‌های جدید بازتعریف کند. اگر این تغییرات فاقد پیوند درونی و بازتاب رشد واقعی باشند، تداوم هویتی تضعیف می‌شود.» مشارکت‌کننده ۵ (معلم پرورشی) با زبانی ساده‌تر و مبتنی بر تجربه میدانی خود تصریح کرد: «دانش‌آموزی که هر چند ماه یک بار همه گذشته مجازی‌اش را پاک می‌کند، اسم و سبک و حتی جمع دوستانش را عوض می‌کند، معمولاً در حال آزمون و خطای شدید هویتی است. تغییر طبیعی است، اما وقتی تبدیل به فرار از خود شود، نگران‌کننده است.

بعد سوم: اصالت و خودمختاری

این بعد به میزان بازنمایی خود بر اساس ترجیحات، ارزش‌ها و قضاوت شخصی دانش‌آموز در فضای مجازی اشاره دارد، در مقابل بازنمایی‌های صرفاً مبتنی بر لایک، بازنشر و تأیید اجتماعی. مشارکت‌کننده ۱ این مفهوم را چنین تبیین کرد: سومین بعد، اصالت و خودمختاری هویتی است؛ یعنی اینکه دانش‌آموز تا چه حد هویت دیجیتال خود را بر اساس ترجیحات، ارزش‌ها و قضاوت شخصی می‌سازد و این روند صرفاً بر مبنای لایک، بازنشر و تأیید اجتماعی نیست. برای نمونه، دانش‌آموزی که دیدگاه‌ها یا سبک زندگی خاصی را فقط به دلیل پاداش الگوریتمی یا فشار همسالان بازنمایی می‌کند، به تدریج حس عاملیت خود را از دست می‌دهد.» مشارکت‌کننده ۵ نیز با اشاره به تجربه عملی خود در مدرسه اظهار داشت: «خودمختاری یعنی دانش‌آموز در فضای مجازی فقط دنباله‌رو نباشد؛ هر چالشی، هر مدی، هر حرفی که در گروه می‌چرخد، فوراً او را با خودش نبرد. بتواند بگوید نه، این با من و با باورهاییم نمی‌سازد.

بعد چهارم: تعادل برخط-غیربرخط (تعادل دیجیتال)

تعادل دیجیتال به توانایی دانش‌آموز برای جابه‌جایی منعطف و بدون اضطراب میان دو زیست‌بوم برخط و غیربرخط، همراه با حفظ کارکردهای اساسی زندگی واقعی اشاره دارد. مشارکت‌کننده ۱ در تعریف عینی این بعد گفت: تعادل دیجیتال زمانی به صورت عینی قابل مشاهده و سنجش است که بتوان آن را در الگوهای رفتاری پایدار و نه فقط در میزان استفاده از فناوری ردیابی کرد. دانش‌آموزی که می‌تواند بدون اضطراب یا افت کارکرد، از فضای برخط جدا شود و در فعالیتهای آموزشی، خانوادگی یا اجتماعی حضوری مشارکت مؤثر داشته باشد، نشانه‌ای روشن از تعادل دیجیتال نشان می‌دهد. در مقابل، ناتوانی در قطع اتصال یا تجربه بی‌قراری شدید هنگام عدم دسترسی، شاخصی رفتاری از عدم تعادل است.» مشارکت‌کننده ۲ نیز با اشاره به ابعاد عینی‌تر این مفهوم افزود: «دانش‌آموزی که بخش عمده ساعات بیداری‌اش را در شبکه‌های اجتماعی می‌گذراند و در صورت قطع دسترسی، دچار اضطراب می‌شود، در وضعیت متعادل نیست. در مقابل، دانش‌آموزی که در عین فعالیت برخط، هنوز در مدرسه حضور مؤثر دارد، در خانواده گفت‌وگو می‌کند و تجربه‌های بدنی و حضوری را از دست نمی‌دهد، به تعادل نزدیک‌تر است.

بعد پنجم: بازاندیشی انتقادی دیجیتال

این بعد که بر اساس تحلیل عمیق داده‌های مصاحبه به عنوان یک مؤلفه فرایندی و پیونددهنده پیشنهاد می‌شود، به توانایی دانش‌آموز برای فهم سازوکارهای پنهان پلتفرم‌ها (مانند الگوریتم، اقتصاد توجه و داده‌کاوی) و بازتعریف آگاهانه نسبت خود با آنها اشاره دارد. مشارکت‌کننده ۱ در معرفی این مفهوم گفت: این مؤلفه، بازاندیشی انتقادی دیجیتال است: توانایی دانش‌آموز برای فهم سازوکارهای پنهان پلتفرم‌ها (الگوریتم، اقتصاد توجه، داده‌کاوی) و بازتعریف آگاهانه نسبت خود با آنها. بدون این مؤلفه، انسجام به سازگاری سطحی، اصالت به خودبیانگری نمایشی و خودمختاری به انتخاب‌های ظاهراً آزاد اما الگوریتم‌محور تقلیل می‌یابد. من این شاخص را مکانیزم تنظیم‌گر و

پیونددهنده همه ابعاد می‌دانم که امکان رشد، ترمیم و مقاومت هویتی را فراهم می‌کند.

تم اصلی دو: نشانه‌های رفتاری سلامت هویت

این تم به رفتارهای قابل مشاهده و عینی اشاره دارد که می‌توان از طریق آنها سلامت یا عدم سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموز را ارزیابی کرد و شامل چهار نشانه است.

نشانه اول: الگوهای پایدار خودبازنمایی

الگوهای پایدار خودبازنمایی به ثبات نسبی در نحوه معرفی خود، نوع محتوای منتشرشده و سبک تعامل در طول زمان و در پلتفرم‌های مختلف اشاره دارد. مشارکت‌کننده ۱ در تمایز این نشانه از رفتارهای عمومی برخط تصریح کرد: از منظر من، نشانه‌های رفتاری‌ای که مستقیماً به سلامت هویت دانش‌آموز در فضای مجازی مربوط می‌شوند شامل الگوهای پایدار خودبازنمایی، ثبات ارزشی در موقعیت‌های اجتماعی مختلف و میزان عاملیت در انتخاب محتوا و شیوه مشارکت هستند؛ در مقابل، رفتارهایی مانند تغییر پلتفرم، نوسان در میزان فعالیت یا پیروی موقت از گرایش‌ها را باید رفتار برخط عمومی دانست که لزوماً بار هویتی ندارند.

نشانه دوم: واکنش به طرد و بازخورد منفی

کیفیت واکنش دانش‌آموز به تجربه‌هایی مانند کاهش لایک، کامنت منفی، ندیده گرفته شدن یا حذف از گروه‌های برخط، یکی از شاخص‌های حساس سلامت هویت محسوب می‌شود. مشارکت‌کننده ۱ در این باره گفت: نکته دوم، توجه به واکنش فرد به شکست، نادیده گرفته شدن یا بازخورد منفی برخط است؛ نحوه تفسیر این موقعیت‌ها (نه صرف وقوع آنها) شاخص حساسی از انسجام و خودمختاری هویتی محسوب می‌شود. دانش‌آموز سالم، کاهش لایک را به بی‌ارزشی خود تعمیم نمی‌دهد. «مشارکت‌کننده ۱۰ (متخصص روانشناسی تربیتی) نیز در تعریف تاب‌آوری هویتی گفت: «تاب‌آوری هویتی دیجیتال یعنی توان دانش‌آموز برای بازیابی حس ارزشمندی خود پس از طرد، بی‌توجهی یا بازخورد منفی در فضای مجازی. بازخورد منفی برخط نباید باعث شود دانش‌آموز ارزش خود را کاملاً زیر سؤال ببرد.

نشانه سوم: کیفیت سکوت دیجیتال

کیفیت سکوت دیجیتال به تمایز میان سکوت آگاهانه و انتخابی (به عنوان نشانه مرزبندی سالم) در برابر سکوت ناشی از اضطراب، ترس از طرد یا بیان‌ناپذیری هویت اشاره دارد. مشارکت‌کننده ۱ در تبیین این نشانه گفت: بحث سوم، کیفیت سکوت دیجیتال است: سکوت آگاهانه و انتخابی می‌تواند نشانه مرزبندی سالم باشد، در حالی که سکوت ناشی از اضطراب یا ترس از طرد، شاخص آسیب‌پذیری هویت است. اینکه دانش‌آموز بتواند تشخیص دهد چه زمانی لازم است سکوت کند و چه زمانی باید حرف بزند، خود نشانه بلوغ هویتی است. مشارکت‌کننده ۳ (متخصص مردم‌شناسی) نیز با اشاره به پژوهش خود افزود: کیفیت سکوت دیجیتال خیلی مهم است. بعضی دانش‌آموزان سکوت می‌کنند چون انتخابی است و می‌دانند چه زمانی نباید وارد شوند. بعضی دیگر سکوت می‌کنند چون می‌ترسند و اضطراب دارند. این دو خیلی فرق دارد.

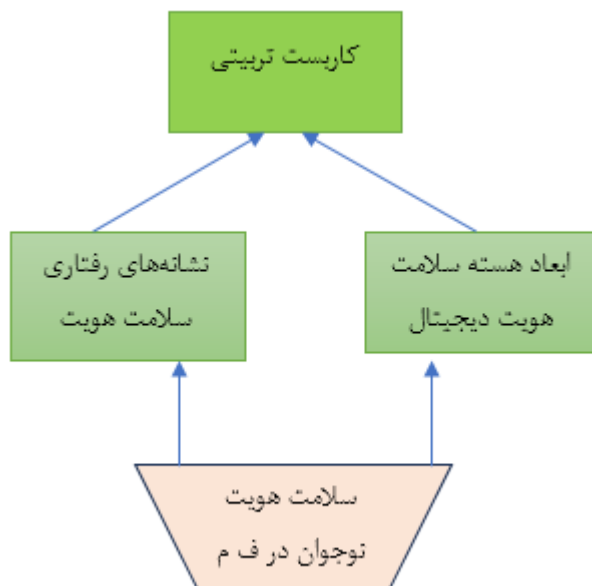
نشانه چهارم: مدیریت مرزها و حریم خصوصی

مدیریت آگاهانه حریم خصوصی به توانایی دانش‌آموز در تشخیص میزان خودافشایی مناسب، آگاهی از ماندگاری اطلاعات در فضای مجازی (نافراموشی دیجیتال) و تنظیم مرزهای خود با مخاطبان مختلف اشاره دارد. مشارکت‌کننده ۴ (مدیر مؤسسه تربیت رسانه‌ای) در این زمینه گفت: در دوره‌های آموزشی ما به دانش‌آموزان هوش دیجیتال را آموزش می‌دهیم که شامل مؤلفه‌هایی مانند حفظ حریم خصوصی، تشخیص هویت‌های جعلی، مدیریت ردپای دیجیتال و آگاهی از ویژگی‌های زندگی در فضای سایبری مثل بی‌زمانی، بی‌مکانی و نافراموشی است. دانش‌آموزی که نداند هر چه در فضای مجازی منتشر می‌کند، برای همیشه باقی می‌ماند، نمی‌تواند هویت دیجیتال سالمی داشته باشد. مدیریت ردپای دیجیتال یکی از شاخص‌های کلیدی بلوغ هویتی در عصر دیجیتال است.

مدل مفهومی پژوهش

بر اساس یافته‌های تحلیل مضمون، مدل مفهومی سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموز ایرانی با تأکید بر کاربست‌های تربیتی برابر شکل ۱ طراحی شده است. در این مدل، سلامت هویت دیجیتال به عنوان مفهوم مرکزی در نظر گرفته شده است که از تعامل دو مؤلفه اصلی شکل می‌گیرد: (۱) ابعاد هسته (شامل انسجام، تداوم، اصالت و خودمختاری، تعادل برخط - غیربرخط و بازاندیشی انتقادی دیجیتال) که

چیستی سلامت هویت را تعریف می‌کنند و (۲) نشانه‌های رفتاری (شامل الگوهای پایدار خودبازنمایی، واکنش به بازخورد منفی، کیفیت سکوت دیجیتال و مدیریت حریم خصوصی) که شاخص‌های قابل مشاهده و سنجش این ابعاد هستند. این مدل نشان می‌دهد که سلامت هویت دیجیتال یک سازه چندبعدی و پویا است که از طریق نشانه‌های رفتاری عینی قابل سنجش بوده و کاربرست‌های تربیتی آن در سه سطح مدرسه، خانواده و سیاست‌گذاری قابل پیگیری است.



شکل ۱. مدل اکتشافی سلامت هویت در ف م

بحث و نتیجه‌گیری

پاسخ پژوهش حاضر با هدف مدل‌پردازی سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموز ایرانی با تأکید بر کاربرست‌های تربیتی و شناسایی ابعاد هسته و نشانه‌های رفتاری آن انجام شد. یافته‌ها نشان داد که سلامت هویت دیجیتال دارای پنج بعد هسته (انسجام، تداوم، اصالت و خودمختاری، تعادل برخط-غیربرخط و بازاندیشی انتقادی دیجیتال) و چهار نشانه رفتاری (الگوهای پایدار خودبازنمایی، واکنش به طرد و بازخورد منفی، کیفیت سکوت دیجیتال و مدیریت مرزها و حریم خصوصی) است. در ادامه، یافته‌ها در پرتو ادبیات نظری و پیشینه پژوهش مورد بحث قرار می‌گیرند.

تبیین ابعاد هسته سلامت هویت دیجیتال

یافته‌های این پژوهش نشان داد که انسجام هویت دیجیتال بنیادی‌ترین شاخص سلامت هویت در فضای مجازی محسوب می‌شود. این یافته با نظریه روانی-اجتماعی اریکسون (۱۹۶۸) همسو است که انسجام و تداوم خود را هسته مرکزی هویت سالم می‌داند. با این حال، در فضای مجازی، انسجام نه یک وضعیت ایستا، بلکه یک فرایند مستمر از هماهنگ‌سازی میان بازنمایی‌های مختلف خود در پلتفرم‌های گوناگون است. این تفسیر پویا از انسجام با رویکردهای جدیدتر در مطالعات هویت دیجیتال که بر «خود سیال» تأکید دارند، همخوانی دارد (ترکل، ۱۹۹۵؛ بوی، ۲۰۱۴).

بعد تداوم هویت دیجیتال که در این پژوهش شناسایی شد، با مفهوم «تداوم خود در طول زمان» در نظریه اریکسون (۱۹۶۸) و نیز با مفهوم «انسجام زمانی روایت» در رویکرد روایتی مک‌آدامز (۲۰۰۱) قابل مقایسه است. یافته‌ها نشان داد که دانش‌آموزانی که قادر به حفظ یک روایت قابل تشخیص از خود در طول زمان هستند، در حالی که تغییرات طبیعی دانش‌آموزی را نیز تجربه می‌کنند، از سلامت هویت

بالا‌تری برخوردارند. این یافته با نتایج پژوهش‌های پیشین که رابطه بین تداوم روایت هویت و سلامت روان را نشان داده‌اند، همسو است (آدلر، ۲۰۱۲؛ مک‌آدامز و مک‌لین، ۲۰۱۳).

بعد اصالت و خودمختاری به عنوان یکی از ابعاد کلیدی سلامت هویت دیجیتال شناسایی شد. اصالت در فضای مجازی، بر اساس یافته‌های این پژوهش، به معنای توانایی مقاومت در برابر فشار الگوریتمی و همسالان برای بازنمایی خود به شیوه‌ای غیرواقعی است. این یافته با مفهوم «خودارائه‌گری اصیل» در پژوهش‌های پیشین همخوانی دارد (میچیکیان، سویرامانیام و دنیس، ۲۰۱۵). پژوهش‌ها نشان داده‌اند که ارائه خود واقعی در شبکه‌های اجتماعی با وضوح مفهوم خود و کاهش پریشانی هویتی همراه است، در حالی که ارائه افراطی «خود ایده‌آل و ساختگی» با تعارض و فشار روانی بیشتر مرتبط است (آوجی، بامس و کریچمر، ۲۰۲۴).

بعد تعادل برخط-غیربرخط نیز به عنوان یکی از ابعاد هسته شناسایی شد. این بعد با مفهوم «مدیریت مرزهای دیجیتال» در ادبیات مرتبط است (ترپته و راینکه، ۲۰۱۳) و نشان می‌دهد که سلامت هویت دیجیتال مستلزم توانایی جابه‌جایی منعطف و بدون اضطراب میان دو زیست‌بوم آنلاین و آفلاین است. سویرامانیام و اسماهل (۲۰۱۱) در کتاب خود با عنوان «جوانان دیجیتال: نقش رسانه در رشد» به طور مفصل به این موضوع پرداخته‌اند که چگونه دانش‌آموزان باید بین هویت آنلاین و آفلاین خود تعادل برقرار کنند. این یافته با نتایج پژوهش‌هایی که رابطه بین استفاده افراطی از رسانه‌های اجتماعی و علائم اضطراب و افسردگی را نشان داده‌اند، همسو است (کلی و همکاران، ۲۰۱۸؛ اوپرست و همکاران، ۲۰۱۷).

نوآوری اصلی این پژوهش در معرفی بعد بازاندیشی انتقادی دیجیتال است. این بعد که به عنوان مکانیزم تنظیم‌گر و پیونددهنده سایر ابعاد عمل می‌کند، نشان می‌دهد که سلامت هویت دیجیتال بدون آگاهی انتقادی از سازوکارهای پنهان الگوریتم‌ها و اقتصاد توجه، ناقص و ناپایدار خواهد بود. این یافته با تأکید پژوهشگران معاصر بر ضرورت «سواد الگوریتمی» به عنوان بخشی از سواد دیجیتال در عصر رسانه‌های اجتماعی همسو است (سنکال، داریز و گرین، ۲۰۲۳).

تبیین نشانه‌های رفتاری سلامت هویت دیجیتال

یافته‌های این پژوهش چهار نشانه رفتاری عینی برای سنجش سلامت هویت دیجیتال شناسایی کرد. الگوهای پایدار خودبازنمایی به عنوان اولین نشانه، با مفهوم «ثبات ارزشی در موقعیت‌های مختلف» در نظریه هویت اجتماعی (تاجفل و ترنر، ۲۰۰۴) و نیز با مفهوم «انسجام روایی» در رویکرد مک‌آدامز (۲۰۰۱) مرتبط است. واکنش به طرد و بازخورد منفی به عنوان دومین نشانه رفتاری، شاخص حساسی از انسجام و خودمختاری هویتی محسوب می‌شود. یافته‌ها نشان داد که دانش‌آموز سالم، کاهش لایک را به بی‌ارزشی خود تعبیر نمی‌دهد. این یافته با مفهوم «عزت نفس وابسته» در پژوهش‌های پیشین مرتبط است (والکنبورگ، مایر و باینس، ۲۰۲۲) و نشان می‌دهد که سلامت هویت دیجیتال مستلزم عدم وابستگی افراطی عزت نفس به بازخوردهای آنلاین است. کیفیت سکوت دیجیتال به عنوان سومین نشانه رفتاری، یکی از بدیع‌ترین یافته‌های این پژوهش است. در فضای مجازی که همه به ابراز نظر و حضور دائمی تشویق می‌شوند، سکوت می‌تواند نشانه بلوغ، مرزبندی سالم و انتخاب آگاهانه باشد، یا نشانه ترس، اضطراب و خودسانسوری. این تمایز کیفی در ادبیات پیشین کمتر مورد توجه قرار گرفته است. مدیریت مرزها و حریم خصوصی به عنوان چهارمین نشانه رفتاری، با مفهوم «هوش دیجیتال» در ادبیات مرتبط است (ترپته و راینکه، ۲۰۱۳) و نشان می‌دهد که سلامت هویت دیجیتال مستلزم آگاهی از ماندگاری اطلاعات در فضای مجازی و توانایی تنظیم مرزهای خود با مخاطبان مختلف است.

یافته‌های این پژوهش با نتایج برخی مطالعات داخلی همسو است. ذکایی و خطیبی (۱۳۸۵) نشان دادند که حضور در فضای مجازی می‌تواند به تقویت هویت مدرن (فردگرایی، عقلانیت، بازاندیشی) منجر شود. یافته‌های پژوهش حاضر نیز بعد بازاندیشی انتقادی دیجیتال را به عنوان یکی از ابعاد کلیدی سلامت هویت معرفی کرد. دارینژاد (۱۳۹۱) نشان داد که بین سرمایه فرهنگی و اجتماعی با هویت مجازی رابطه مثبت وجود دارد. این یافته با تأکید پژوهش حاضر بر نقش عوامل فردی و زمینه‌ای در سلامت هویت دیجیتال همسو است. همچنین، محمدی و همکاران (۱۴۰۴) نشان دادند که بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و گرایش به هویت مدرن، رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰). در پژوهش‌های جدیدتر، صابر و همکاران (۱۴۰۲) به این نتیجه رسیدند که تعاملات مجازی می‌تواند به تقویت یا تضعیف هویت دانش‌آموزان منجر شود که با یافته‌های پژوهش حاضر در زمینه تأثیر دوجوهی فضای مجازی

بر سلامت هویت همسو است. این یافته با تأکید پژوهش حاضر بر نقش بازاندیشی انتقادی دیجیتال به عنوان یکی از ابعاد هسته سلامت هویت همخوانی دارد. با این حال، پژوهش حاضر فراتر از مطالعات پیشین، یک مدل مفهومی جامع و بومی از سلامت هویت دیجیتال ارائه می‌دهد که هم ابعاد هسته و هم نشانه‌های رفتاری عینی را شامل می‌شود. این مدل با تأکید بر کاربردهای تربیتی می‌تواند مبنایی برای طراحی ابزارهای سنجش و مداخلات آموزشی-مشاوره‌ای در حوزه دانش‌آموز و فضای مجازی در ایران قرار گیرد.

کاربست‌های تربیتی مبتنی بر یافته‌ها

بر اساس یافته‌های این پژوهش و با تأکید بر کاربردهای تربیتی، اقدامات زیر در سه سطح مدرسه، خانواده و سیاست‌گذاری قابل پیگیری است:

در سطح مدرسه: با توجه به بعد بازاندیشی انتقادی دیجیتال، طراحی و اجرای برنامه‌های سواد رسانه‌ای انتقادی در برنامه درسی مدارس ضروری است. این برنامه‌ها باید بر آموزش مفاهیمی مانند الگوریتم، اقتصاد توجه، مدیریت حریم خصوصی و تشخیص هویت‌های جعلی تمرکز داشته باشند. سوپرمانیام و اسماهل (۲۰۱۱) راهکارهای مشخصی برای مدارس ارائه داده‌اند که با یافته‌های پژوهش حاضر همخوانی دارد. همچنین، با توجه به نشانه‌های رفتاری شناسایی شده، توانمندسازی مشاوران مدرسه برای شناسایی نشانه‌های رفتاری ناسالم هویت دیجیتال (مانند وابستگی افراطی به لایک، ناتوانی در قطع اتصال، دوگانگی شدید هویت واقعی و مجازی) و ارائه مداخلات به موقع توصیه می‌شود.

در سطح خانواده: با توجه به بعد اصالت و خودمختاری و نشانه واکنش به طرد و بازخورد منفی، آگاه‌سازی والدین درباره اهمیت نظارت آگاهانه و گفت‌وگوی باز (در مقابل کنترل تحمیلی) با دانش‌آموزان درباره تجارب مجازی آن‌ها ضروری است. والدین باید یاد بگیرند که کیفیت استفاده از فضای مجازی (نوع محتوا، انگیزه‌ها، تعاملات) مهم‌تر از کمیت آن (زمان صفحه‌نمایش) است. همچنین، با توجه به بعد تعادل برخط-غیربرخط، آموزش والدین برای کمک به دانش‌آموزان در ایجاد تعادل بین زندگی آنلاین و آفلاین توصیه می‌شود.

در سطح سیاست‌گذاری: با توجه به بعد بازاندیشی انتقادی دیجیتال و چالش‌های سطح زمینه‌ای، تدوین سیاست‌های حمایتی مبتنی بر توانمندسازی دانش‌آموزان (به جای محدودسازی صرف) از جمله تولید محتوای بومی جذاب و متناسب با فرهنگ ایرانی-اسلامی، حمایت از پروژه‌های ملی سواد و ایجاد چارچوب‌های قانونی برای شفافیت الگوریتم‌های پلتفرم‌های اجتماعی ضروری است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف مدل‌پردازی سلامت هویت دیجیتال با تأکید بر کاربردهای تربیتی و شناسایی ابعاد هسته و نشانه‌های رفتاری آن بر اساس مبانی نظری و دیدگاه خبرگان انجام شد. یافته‌های این مطالعه نشان داد که سلامت هویت دیجیتال یک سازه چندبعدی و پویا است که از تعامل پنج بعد هسته (انسجام هویت دیجیتال، تداوم هویت دیجیتال، اصالت و خودمختاری، تعادل برخط-غیربرخط و بازاندیشی انتقادی دیجیتال) و چهار نشانه رفتاری (الگوهای پایدار خودبازنمایی، واکنش به طرد و بازخورد منفی، کیفیت سکوت دیجیتال و مدیریت مرزها و حریم خصوصی) شکل می‌گیرد. نوآوری اصلی این پژوهش در دو حوزه قابل شناسایی است. نخست، معرفی بعد بازاندیشی انتقادی دیجیتال به عنوان یک مؤلفه فرایندی و پیونددهنده که نشان می‌دهد سلامت هویت دیجیتال بدون آگاهی انتقادی از سازوکارهای پنهان الگوریتم‌ها و اقتصاد توجه، ناقص و ناپایدار خواهد بود. دوم، معرفی کیفیت سکوت دیجیتال به عنوان یک نشانه رفتاری بدیع که تمایز میان سکوت آگاهانه و انتخابی (نشانه مرزبندی سالم) را از سکوت ناشی از اضطراب و ترس از طرد (شاخص آسیب‌پذیری هویت) ممکن می‌سازد.

از نظر دلالت‌های نظری، این پژوهش با بسط نظریه‌های کلاسیک هویت (اریکسون، ۱۹۶۸؛ مارسیا، ۱۹۶۶) به عصر دیجیتال، نشان می‌دهد که مفاهیمی مانند انسجام، تداوم، کاوش و تعهد در فضای مجازی نیازمند بازتعریف هستند. انسجام در این فضا نه یک وضعیت ایستا، بلکه یک فرایند مستمر از هماهنگ‌سازی میان بازنمایی‌های مختلف خود در پلتفرم‌های گوناگون است. همچنین، کاوش هویت در فضای مجازی می‌تواند هم به رشد هویت کمک کند (در صورت همراهی با بازاندیشی انتقادی) و هم به پراکندگی هویت منجر شود (در صورت عدم وجود این آگاهی انتقادی).

از نظر کاربردهای تربیتی، مدل اکتشافی ارائه شده در این پژوهش می‌تواند مبنایی برای تدوین برنامه‌های آموزشی - مشاوره‌ای در سه سطح مدرسه، خانواده و سیاست‌گذاری قرار گیرد. در سطح مدرسه، طراحی و اجرای برنامه‌های سواد رسانه‌ای انتقادی با تأکید بر آموزش مفاهیمی مانند الگوریتم، اقتصاد توجه، مدیریت حریم خصوصی و تشخیص هویت‌های جعلی توصیه می‌شود. در سطح خانواده، آگاه‌سازی والدین درباره اهمیت نظارت آگاهانه و گفت‌وگوی باز با دانش‌آموزان و آموزش آن‌ها برای تشخیص نشانه‌های رفتاری ناسالم هویت دیجیتال ضروری است. در سطح سیاست‌گذاری، تدوین سیاست‌های حمایتی مبتنی بر توانمندسازی دانش‌آموزان (به جای محدودسازی صرف) از جمله تولید محتوای بومی جذاب و حمایت از پروژه‌های ملی سواد رسانه‌ای پیشنهاد می‌شود. در نهایت، این پژوهش نشان داد که سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموز ایرانی نه صرفاً فقدان آسیب، بلکه حضور مجموعه‌ای از توانمندی‌ها شامل بازاندیشی انتقادی، اصالت، خودمختاری، تعادل و مسئولیت‌پذیری است. مدل ارائه شده در این پژوهش با تأکید بر کاربردهای تربیتی می‌تواند چارچوبی نظری برای پژوهش‌های آتی و مبنایی عملی برای مداخلات تربیتی در حوزه دانش‌آموز و فضای مجازی در ایران فراهم آورد. با این حال، تعمیم‌پذیری این مدل نیازمند پژوهش‌های تکمیلی با مشارکت مستقیم دانش‌آموزان و اعتبارسنجی کمی است.

پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی مواجه بود. نخست، عدم توازن جنسیتی در مشارکت‌کنندگان (۹ مرد و ۱ زن) ممکن است یافته‌ها را تحت تأثیر قرار داده باشد. پژوهش‌های آتی با نمونه‌ای متوازن‌تر از نظر جنسیت می‌توانند به تعمیم‌پذیری بیشتر یافته‌ها کمک کنند. دوم، این مطالعه بر دیدگاه خبرگان متمرکز بود و تجارب مستقیم دانش‌آموزان را شامل نمی‌شد. با توجه به ابتناء مدل بر دیدگاه خبرگان، پژوهش‌های آینده می‌توانند با استفاده از روش‌های کیفی مانند گروه‌های کانونی با دانش‌آموزان، به اکتشاف عمیق‌تر شاخص‌های سلامت هویت دیجیتال از منظر خود دانش‌آموزان بپردازند. با ترکیب دیدگاه خبرگان و تجربه زیسته دانش‌آموزان، می‌توان به مدلی جامع‌تر و بومی‌تر دست یافت. سوم، مدل استخراج شده در این پژوهش نیازمند اعتبارسنجی کمی از طریق تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی در نمونه‌های بزرگ‌تر است. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به طراحی و اعتبارسنجی ابزار سنجش سلامت هویت دیجیتال بر اساس مدل ارائه شده در این پژوهش بپردازند. همچنین، انجام مطالعات طولی برای بررسی تغییرات سلامت هویت دیجیتال دانش‌آموزان در طول زمان و در تعامل با عوامل مختلف فردی، بین‌فردی و زمینه‌ای توصیه می‌شود.

پیروی از اصول اخلاقی پژوهش

در پژوهش حاضر کلیه اصول اخلاقی، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است. تمامی شرکت‌کنندگان برای شرکت در پژوهش رضایت شفاهی خود را اعلام نمودند و اطمینان لازم در مورد محرمانگی اطلاعات به آنها داده شده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

مشارکت نویسندگان

تمامی نویسندگان از مراحل اولیه تحقیق تا پایان نگارش مقاله، به طور فعال در این پروژه مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

بین نویسندگان پژوهش حاضر هیچ گونه تعارض منافی وجود ندارد.

منابع

- بابایی، م.، حسنی، م.، و محمدی، س. (۱۳۹۷). رابطه عوامل خانوادگی، مدرسه، شخصیت و رسانه با وضعیت‌های هویتی دانش‌آموزان. پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، ۸(۳۰)، ۷-۲۶. شناسه ملی نشریه: ۵۶۷۸۹.
- دارینژاد، ع. (۱۳۹۱). تأثیر سرمایه فرهنگی و اجتماعی بر هویت مجازی دانش‌آموزان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تهران، شناسه پایان‌نامه: ۲۶۸۷۴۵.
- ذکایی، م.، و خطیبی، ف. (۱۳۸۵). اینترنت و شکل‌گیری هویت مدرن در کاربران ایرانی. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۲(۵)، ۱۵۸-۱۳۵. شناسه ملی نشریه: ۲۵۳۴۳.

شکرخواه، یونس، سعیدآبادی، محمدرضا، و نامور، عبدالرضا. (۱۳۹۹). ارائه الگویی برای تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر توسعه دموکراسی در ایران: مطالعه‌ای با نظریه زمینه‌ای، مطالعات رسانه‌های نوین، ۶. doi: 10.22054/nms.2021.47781.856

صابر، منوچهر؛ بشیر، حسن؛ مسعودی، امیدعلی؛ و مجیدی قهرودی، نسیم. (۱۴۰۲). شبکه‌های مجازی و شکل‌گیری هویت مدرن (مطالعه موردی: جوانان تهرانی). مطالعات بین‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ، ۱۳، تهران، ۱۴۰۲.

فرج‌زاده، ر، کریمی، م، و صادقی، ن. بررسی نقش رسانه‌های جمعی و اجتماعی در احساس تعهد به هویت ملی دانش‌آموزان. پژوهش‌های ارتباطی، ۲۹(۱۰۹)، ۳۲-۹، شناسه ملی نشریه: ۶۱۲۷۳

قروشی، ف، رضایی، ع، و محمدی، س. (۱۳۹۸). الگوهای استفاده دانش‌آموزان ایرانی از شبکه‌های اجتماعی. مطالعات رسانه‌های نوین، ۵(۱۹)، ۲۸-۱، شناسه ملی نشریه: ۸۹۰۱۲

محمدی، ج، فرحناکی، آ، و الله ویسی، س. (۱۴۰۴). تبیین جامعه‌شناختی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر شکل‌گیری هویت اجتماعی جوانان (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه‌های شهر سنقر). مطالعات جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی، تهران، ۱۴۰۴.

موسوی، س. (۱۳۹۸). بررسی وضعیت دسترسی دانش‌آموزان ایرانی به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی. پژوهش‌های ارتباطی، ۲۶(۹۸)، ۳۵-۵۶، شناسه ملی نشریه: ۱۲۳۴۵.

- Adler, J. M. (2012). Living into the story: Agency and coherence in a longitudinal study of narrative identity development and mental health over the course of psychotherapy. *Journal of Personality and Social Psychology*, ۱۰۲(۲). ۳۸۹-۳۶۷. doi:10.1037/a0024950
- Allen, K. A., Ryan, T., Gray, D. L., McInerney, D. M., & Waters, L. (2014). Social media use and social connectedness in adolescents: The positives and the potential pitfalls. *The Educational and Developmental Psychologist*, ۳۱(۱), ۳۱-۱۸. doi:10.1017/edp.2014.7.
- Avci, H., Baams, L., & Kretschmer, T. (2024). Social media use and identity development: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 53(2), 241-268.
- Berzonsky, M. D. (2008). *Personality and Individual Differences*. doi:10.1016/j.paid.2007.09.008
- boyd, d. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. Yale University Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. Norton.
- Granic, I., Lobel, A., & Engels, R. C. M. E. (2014). The benefits of playing video games. *American Psychologist*, 69(1), 66-78.
- Granic, I., Morita, H., & Scholten, H. (2020). Beyond screen time: Identity development in the digital age. *Psychological Inquiry*, 31(3), 195-223. doi:10.1080/1047840X.2020.1820219.
- Kelly, Y., Zilanawala, A., Booker, C., & Sacker, A. (2018). Social media use and adolescent mental health: Findings from the UK Millennium Cohort Study. *EclinicalMedicine*, 6, 59-68. doi:10.1016/j.eclinm.2018.12.005.
- Lenhart, A. (2015). *Teens, social media & technology overview*. Pew Research Center.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage. doi:10.1016/0147-1767(85)90062-8.
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3.
- Marcia, J. E. (1989). Identity and intervention. *Journal of Adolescence*, 12(4), 401-410.
- McAdams, D. P. (2001). The psychology of life stories. *Review of General Psychology*, 5(2).
- McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science*, 22(3), 233-238.
- Michikyan, M., Subrahmanyam, K., & Dennis, J. (2015). Can you guess who I am? Real, ideal, and false self-presentation on Facebook among emerging adults. *Emerging Adulthood*, 3(1), 55-64.
- Oberst, U., Wegmann, E., Stodt, B., Brand, M., & Chamarro, A. (2017). Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out. *Journal of Adolescence*, 55, 51.

- Odgers, C. L., & Jensen, M. R. (2020). Annual research review: Adolescent mental health in the digital age: Facts, fears, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 61(3), 336-348. [10.1111/jcpp.13160](#).
- Senekal, A., Daries, R., & Green, S. (2023). Social media use and identity development: A systematic review. *Journal of Adolescent Research*, 38(4), 651-682.
- Shapiro, L. A. S., & Margolin, G. (2014). Growing up wired: Social networking sites and adolescent psychosocial development. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 17(1), 1-18.
- Subrahmanyam, K., & Greenfield, P. (2008). Online communication and adolescent relationships. *The Future of Children*, 18(1), 119-146.
- Subrahmanyam, K., & Šmahel, D. (2011). *Digital youth: The role of media in development*. Springer.
- Subrahmanyam, K., Šmahel, D., & Greenfield, P. (2006). Connecting developmental constructions to the internet: Identity presentation and sexual exploration in online teen chat rooms. *Developmental Psychology*, 42(3), 395-406.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The social identity theory of intergroup behavior. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political psychology: Key readings* (pp. 276-293). Psychology Press.
- Trepte, S., & Reinecke, L. (2013). The reciprocal effects of social network site use and the disposition for self-disclosure: A longitudinal study. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 1102-1112. [10.1016/j.chb.2012.11.011](#).
- Turkle, S. (1995). *Life on the screen: Identity in the age of the internet*. Simon & Schuster.
- Valkenburg, P. M., & Piotrowski, J. T. (2017). *Plugged in: How media attract and affect youth*. Yale University Press.
- Valkenburg, P. M., Meier, A., & Beyens, I. (2022). Social media use and its impact on adolescent mental health: An umbrella review of the evidence. *Current Opinion in Psychology*, 44, 58-68. [10.1016/j.copsyc.2021.08.017](#).
- World Bank Group. (2018). *World development report 2016: Digital dividends*. [10.1596/978-1-4648-1256-5](#).